

Amerika in de Spaanse filatelie

Dik Bakker (verschijnt in *Filatelie* en in *Iberia*)

De band tussen Spanje en Amerika ontstaat in 1492. Op 3 augustus van dat jaar vertrekken drie schepen uit Palos in Zuidwest Spanje. De kleine vloot staat onder commando van de Genuees Cristoforo Colombo, ons beter bekend als Christoffel Columbus. Sponsor van de expeditie is het koningspaar Isabel van Castilië en Fenando van Aragon. Die hebben kortgeleden Granada veroverd, het laatste Moslimbolwerk in Spanje, en het land onder hun leiding verenigd. Ze richten nu hun blik naar buiten. Het doel van de tocht is om langs de westelijke route Indië te bereiken. Immers, men is er inmiddels wel van overtuigd dat de aarde rond is. Het zegel in afbeelding 1 legt het moment van vertrek vast.

Afb. 1 Het vertrek van de vloot uit Palos

De schepen varen eerst naar de Canarische eilanden, waar flink wordt gefoerageerd voor een tocht waarvan de duur onbekend is. Op 6 september 1492 vertrekt men in westelijke richting. Vijf weken later, op 12 oktober klinkt het 'land in zicht'. Alhoewel de illusie van de nog geen 100 opvarenden is dat Indië is bereikt, gaat men in werkelijkheid aan land op een van de Bahama-eilanden. Dit moment is vastgelegd op het zegel in afbeelding 2, waarbij Columbus een centrale positie inneemt.

Afb. 2 Columbus landt in Amerika

Deze beide zegels maken deel uit van een serie van maar liefst 35 stuks – 16 voor gewone post en 19 voor luchtpost - die Spanje uitgaf in september 1930.

De titel van deze serie in de catalogi luidt *Descubrimiento de América* ('de ontdekking van Amerika'), en is qua lengte en diversiteit van de ontwerpen wellicht een van de meest geschakeerde ooit verschenen. Maar Amerika werd natuurlijk niet 'ontdekt' door de Spanjaarden. Dat was al zo'n 13.000 jaar eerder gedaan door Aziatische jagers-verzamelaars, die tijdens de laatste IJstijd vanuit Azië de bevroren Beringstraat waren overgestoken. Zij hadden zich in die 130 eeuwen verspreid over het hele continent, van Alaska tot Vuurland. Deze eerste bewoners van Amerika, waarvan het aantal rond het jaar 1500 wordt geschat op zo'n 50 miljoen, werden dus door hun Spaanse 'ontdekkers' ten onrechte aangezien voor *Indios* (Indiërs; Indianen). Columbus maakte in de jaren daarna nog enkele reizen naar Amerika, maar is altijd in de veronderstelling gebleven dat hij Indië had bereikt. We zien hem op het zegel in afbeelding 3 in zijn kapiteinshut.

Afb. 3 Cristoffel Columbus

Langzaam begon echter het besef in Spanje door te dringen dat men te maken had met een geheel ander werelddeel, en dat de aarde toch wat groter was dan men aanvankelijk had gedacht. Wat begon als een ontdekkingstocht werd al snel een veroveringsoorlog, waarbij superieure militaire middelen werden ingezet tegen de lokale bevolking, voor economisch gewin en de verspreiding van het katholieke geloof. De aanvankelijke ontdekkingsreizigers werden dus *conquistadores* ('veroveraars'), die gewapend met zwaarden, musketten en, niet te vergeten, paarden, de soms gigantische overmacht aan tegenstanders versloegen, onderwierpen en beroofden van met name hun goud. In hun gevolg bevonden zich de nodige geestelijken, gewapend met de Bijbel. En als geheim wapen brachten ze besmettelijke ziektes met zich mee, waartegen de oorspronkelijke Amerikanen niet bestand bleken.

Het had dus wel even geduurd voordat Spanje een postzegel wijdde aan de belangrijkste kolonie die het vier eeuwen lang bezeten had. Maar toen waren de remmen dan ook los. Tussen 1930 en 2018 verschenen ruim 300 zegels in rond 90 uitgiften die op een of andere wijze uitdrukking geven aan de band tussen Spanje en zijn Amerikaanse koloniale verleden. Dat is bijna 7% van het totaal aantal zegels dat verscheen in die periode, ofwel gemiddeld 3 à 4 per jaar. Ik zal ze hieronder globaal de revue laten passeren, en heb ze daartoe ingedeeld in de volgende categorieën.

CATEGORIE	AANTAL UITGIFTEN	AANTAL ZEGELS
1. ONTDEKKING VAN AMERIKA	13	81
2. VEROVERING VAN AMERIKA	14	82

3. POSTUNIE SPANJE-AMERIKA	31	63
4. HISPANIDAD	6	24
5. RELATIE SPANJE-AMERIKA	13	40
6. POSTZEGELTENTOONSTELLING ESPAMER	8	15
7. BEZOEK STAATSHOOFD AAN AMERIKA	3	5
TOTAAL	88	310

Tabel 1. Postzegels relatie Spanje – Spaans Amerika naar categorie

1. Ontdekking van Amerika

De eerste uitgifte met dit thema verscheen zoals we hebben gezien in 1930. In 1986 verschijnt een eerste serie onder het motto *V Centenario del Descubrimiento de América*, ter herinnering aan het vijfhonderdjarig jubileum van de landing. Vervolgseries verschijnen jaarlijks, tot in 1992 het 500-e jaar daadwerkelijk is bereikt. Naast zegels zijn er ook boekjes en velletjes. Behalve Columbus en reisgenoten worden ook andere personen en zaken geëerd, die op de een of andere wijze iets met de reis naar Amerika en de gevolgen ervan te maken hebben. Zo zien we in afbeelding 4 enkele zegels afkomstig uit vier van de dertien aan de ontdekking gewijde uitgiften. Afgebeeld zijn achtereenvolgens: de gebroeders Pinzón, de kapiteins van twee van Columbus' schepen; een oorspronkelijke Amerikaan; de aardappel, tot dan toe onbekend in Europa; en het paard, nieuw voor de Amerikanen. Het onderwerp van deze serie, *Encuentro de dos mundos* ('Ontmoeting tussen twee werelden'), geeft aan dat tussen 1930 en 1989 de opvattingen over de 'ontdekking' nogal verschoven zijn.

Afb. 4 Vier motieven rond de ontdekking

2. De verovering van Amerika

Na de *Descubrimiento* ('ontdekking') komt de *Conquista* ('verovering') van het continent. Daaraan zijn een groot aantal series en maar liefst 82 zegels gewijd. Na de verovering van Hispaniola, Cuba, en andere eilanden in het

Caribisch gebied, begon de Spaanse zegetocht op het Amerikaanse vasteland. In wat nu Mexico heet werden in 1519 de Azteken verslagen, hun hoofdstad Tenochtitlán vernietigd, en hun koning Montezuma gedood. Enkele besmettelijke ziekten waren de Spanjaarden vooruitgesnel, en die hadden reeds een zware tol geëist onder de indiaanse bevolking. Daarnaast beschikten de indringers over superieure wapens, en de in Amerika onbekende paarden. Tenslotte kregen de Spanjaarden, slechts 600 in getal, steun van enkele andere locale volken, die zochten onder de heerschappij van de Azteken. De aanvoerder van de Spanjaarden was Hernán Cortés, wellicht de bekendste der *conquistadores*. Hij is te vinden op beide zegels in afbeelding 5, de linker verschenen in 1946, de rechter in 1988. Ze laten duidelijk zien hoe ook de visie op de esthetische kant van het postzegelontwerp in enkele decennia is veranderd.

Afb. 5 Hernán Cortés, veroveraar van Mexico

Cortés wordt de eerste gouverneur van Nieuw Spanje, zoals het veroverde gebied ging heten, en zijn belangrijkste obsessie werd de hand leggen op zoveel mogelijk goud en zilver. Daarnaast werd al spoedig de *Encomienda* ingesteld, het systeem dat aan de veroveraars een aantal lijfeigenen toekende, te selecteren uit de locale bevolking. In tegenstelling tot de later ingevoerde slavernij, waarvan vooral Afrikaanse mannen de dupe waren, trof dit systeem met name vrouwen en kinderen, en leidde tot enorme verliezen onder de oorspronkelijke Amerikaanse bevolking.

In dezelfde tijd werden andere delen van Centraal en Zuid-Amerika geëxploreerd en bezet. De aanvoerders van deze expedities worden geportretteerd op een elftal series van uniform ontwerp, die jaarlijks verschenen tussen 1960 en 1970. Afbeelding 6 toont enkele van deze veroveraars. We zien achtereenvolgens Rodrigo de Bastidas, die het huidige Colombia innam, op zoek naar *El Dorado*, de mythologische man van het goud; Vasco Nuñez de Balboa, de eerste Europeaan die de Stille Oceaan zag, en naar wie de Panamese munt is genoemd; Cabeza de Vaca, die Florida en een flink deel van de zuidelijke Verenigde Staten onderwierp; Francisco Pizarro, die in 1532 de Inca-legers in het huidige Perú versloeg, en Inca-koning Atahualpa liet terechtstellen; Francisco de Orellana, die de Amazone-rivier afvoer, van de binnenlanden van Ecuador tot aan de Atlantische Oceaan; en tenslotte Pedro de Valdivia, die in 1541 Santiago stichtte, de hoofdstad van Chile. Dus krap 50 jaar na de landing van Columbus domineerden de Spanjaarden grote delen van het gehele Amerikaanse continent.

Afb. 6 Zes conquistadores

Het is opmerkelijk dat de gangbare Spaanse postzegelcatalogi – Edifil en Filabo – deze series niet het label *Conquistadores* geven, maar (het politiek wellicht correctere) *Forjadores* ('smeders', 'doeners').

Het ging de Spanjaarden echter niet alleen om land en goud. In het kielzog van de conquistadores volgde een stoet van geestelijken, die de taak hadden de 'ongelovige' Amerikanen om te smeden tot Christenen. Ook deze krijgen een plaatsje in de serie, zoals te zien in afbeelding 7.

Afb. 7 Vier geestelijke conquistadores

In het kader van de kerstening werden op verschillende plekken *misiones* (missiedorpen) gesticht, waar grote groepen indianen werden samengebracht, meestal onder leiding van Jezuïeten. Een ervan, in het Venezolaanse Orinoco-gebied, is in kaart gebracht op het zegel links in afbeelding 8. Overal in de door de Spanjaarden naar Europees model gestichte steden werden kathedralen opgericht, zoals die van Mexico, tweede zegel van links. Voor de bestuurders werden paleizen gebouwd, zoals dat in Querétaro (derde van links). En voor de regulering van de handel werden munten ingevoerd (afbeelding 8 rechts).

Afb. 8 Producten van de *Conquista*

Veel Spanjaarden die in de nieuwe koloniën op avontuur gingen, of tot koloniaal ambtenaar werden aangesteld, voeren er zeer wel bij. Datzelfde geldt voor de Spaanse schatkist, alhoewel anderen, zoals onze eigen Piet Hein, ervoor zorgden dat een deel van de buit elders in Europa terecht kwam. Voor de oorspronkelijke bewoners was de invasie echter rampzalig. Ze werden het slachtoffer van onbekende ziektes, onderdrukking en slavernij. Hiervan is helaas weinig terug te vinden in de Spaanse filatelie. Een van de weinigen die zich iets van het lot van de indianen aantrok was Bartolomé de las Casas (1484-1566). Hij was heel jong toen hij zich in Amerika vestigde, maar kwam al snel tot het inzicht dat zich hier een humanitaire ramp voltrok. Hij keerde zich tegen de lijfeigenschap, werd priester, en begaf zich onder de lokale bevolking. Hij schreef uitgebreid over de misstanden, en bepleitte de afschaffing van de *Encomienda* bij koning Karel V. Zijn geschriften hebben bijgedragen tot de *Leyenda Negra*, de aanname dat de Spanjaarden in de door hun veroverde gebieden uitermate wreed te werk gingen. De las Casas wordt gememoreerd op een zegel uit 1946, te vinden in afbeelding 9. Merk op dat het Indiaanse personage hier is afgebeeld in een volstrekt onderdanige positie ten opzichte van de Europese geestelijke.

Afb. 9 Bartolomé de las Casas

Rond 1825 was het gedaan met de Spaanse overheersing in Amerika. Naar Noord-Amerikaans voorbeeld maakten de *criollos*, de afstammelingen van de Spaanse kolonisten, zich los van het moederland. Zo ontstonden, na de nodige onderlinge oorlogen, de republieken die vandaag deel uitmaken van Latijns Amerika. Alleen Cuba en Puerto Rico blijven nog onder Spaans gezag,

totdat in 1898 de Verenigde Staten de macht daar overnemen. De oorlogstoeslagzegels uit die periode herinneren daaraan.

Afb. 10 Spaanse oorlogstoeslagzegels

De grote inspirator van de onafhankelijkheidsstrijd was Simón Bolívar, de George Washington van Latijns Amerika. Spanje eert hem en zijn medestrijder José de San Martín, heel grootmoedig, met twee zegels in 1978.

Afb. 11 San Martín en Bolívar

3. Postunie Spanje-Amerika

Na 1898 zijn alle koloniale banden met Latijns Amerika dus verbroken. Echter, ontelbare familierelaties blijven de Atlantische Oceaan overspannen. Het is dan ook van groot belang om goede postale verbindingen met de oude koloniën te onderhouden. Deze nu onafhankelijke staten hadden reeds in 1911 een gemeenschappelijke postunie gesloten. Spanje sloot zich daar in 1931 bij aan, en dit werd dat jaar gevierd in de vorm van het *III Congreso de la Unión Postal Panamericana* (C.U.P.P.) in Sevilla. Naar aanleiding hiervan werd een serie van 16 zegels uitgegeven, die voorkomen zonder en met een C.U.P.P. opdruk, zoals te zien in voorbeeld 12.

Afb. 12 Serie bij het derde congres van de Panamerikaanse Postunie

Twintig jaar later verscheen een zegel in het kader van het VI C.U.P.P.-congres in Madrid, en in 1962 een exemplaar ter ere van het 50-jarig bestaan van de unie. Beide staan links in afbeelding 13. Dan, na een lange zenderstilte, start er in 1989 een jaarlijkse uitgifte in dit kader, die ononderbroken doorloopt tot in elk geval 2017. Deze zegels hebben vaak een ecologisch thema. Het allereerste exemplaar staat rechts in afbeelding 13.

Afb. 13 Latere uitgiften in C.U.P.P. kader

4. Hispanidad

Dit begrip zou men kunnen vertalen met 'de wereld van het Spaanse'. Het gaat daarbij met name om de culturele aspecten die Spanje deelt met zijn voormalige koloniën en overzeese gebiedsdelen. En daarbij behoren, naast de Latijns-Amerikaanse landen, ook de Filippijnen en de voormalige koloniën in Afrika. Onder dit label verschijnt tussen 1972 en 1976 jaarlijks een serie van vier zegels, gewijd aan een land waarmee zo'n band bestaat. Dit zijn achtereenvolgens Puerto Rico, Nicaragua, Argentinië, Uruguay en Costa Rica. In afbeelding 14 treft men een representatief zegel uit elk van deze series. Het gaat voornamelijk om koloniale gebouwen en personages.

Afb. 14 Zegels uit de *Hispanidad*-series

Dan komt er een abrupt einde aan deze uitgifte-reeks, terwijl er nog zeker 20 kandidaatlanden over waren.

5. Relatie Spanje-Amerika

De periode 1930-1931 liet een hausse aan Amerika-gerelateerde uitgiften zien. Tussen de 36 zegels van de Columbus-serie en de 32 van de C.U.P.P.-serie verschenen ook nog eens 26 zegels ten gunste van de Ibero-Amerikaanse Unie. Deze was op Spaans initiatief tot stand gekomen in 1885, en was gericht op economische en culturele samenwerking tussen de deelnemende landen, waaronder naast Spanje ook Portugal, en een aantal Amerikaanse staten. De unie was tijdens de dictatuur van Primo de Rivera (1923-1930) in rechts vaarwater terecht gekomen, en ging tijdens de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) ter ziele. Afbeelding 15 toont enkele zegels uit deze serie, die met name een aantal paviljoenen laten zien op de in 1930 gehouden Ibero-Amerikaanse tentoonstelling in Sevilla. Van links naar rechts treffen we de paviljoenen van de Dominicaanse republiek, Venezuela en Portugal; geheel rechts een (luchtpost)zegel gewijd aan de eerste transatlantische vlucht, van Charles Lindbergh in 1928.

Afb. 15 Uitgiften voor de Ibero-Amerikaanse Unie

In 1978, dus kort nadat de *Hispanidad*-reeks was gestopt, verschijnen de twee zegels getoond in afbeelding 11. In de vier volgende jaren komt telkens nog eens een zegel uit in dit kader. Enkele staan in afbeelding 16: links en rechts twee universiteitsgebouwen, in Bogotá en Lima; in het midden het portret van Junípero Serra, een heilig verklaarde priester, die de stichter was van de eerste **van de Misiones**.

Afb. 16 Uitgiften relatie Spanje-Amerika

Daarna geeft men ook aan deze reeks de brui. Er zijn nog wel acht verspreide uitgiften die tot dit thema gerekend kunnen worden.

6. Postzegeltentoonstelling Espamer

De Spaanse filatelist kan zich nog steeds verheugen in een flink aantal tentoonstellingen. Daaraan wordt ruim filatelistisch aandacht besteed via Dag van de postzegel- en speciale tentoonstellingsuitgiften. Op dat punt is Spanje zeker kandidaat-recordhouder. Zo was er een Filatelistische Wereldtentoonstelling tijdens de Expo '92 in Granada. Het velletje in afbeelding 17 is daarvan getuige. Kennelijk waren de ontwerpers ervan zo ingenomen met de zegels van de allereerste 'Amerika'-serie uit 1930 (zie afbeeldingen 1-3) dat ze die hebben overgenomen, zij het met een inmiddels honderdvoudige frankeerwaarde.

Afb. 17 Uitgifte in het kader van de wereldtentoonstelling 1992

Een regelmatig terugkerende tentoonstelling is de *Exposición Internacional de Filatelia de España y América*, kortweg *Espamer*. Tussen 1973 en 1998 vonden 12 van deze tentoonstellingen plaats, waarvan vijf in Spanje (1973, 1977, 1980, 1987, 1996). De Spaanse post heeft er achtmaal een

uitgifte aan gewijd, enkele malen middels een velletje. In afbeelding 17 staat dat van *Espamer* 1980, **beide zegels** met een bilateraal thema, links iets Spaans en rechts iets Amerikaans.

Afb. 18 Uitgifte in het kader van *Espamer* '80

Alhoewel de organisatie nog steeds bestaat, zijn er nu reeds ruim twintig jaar geen *Espamer* tentoonstellingen meer geweest.

7. Bezoek staatshoofd aan Amerika

De laatste van de hier besproken categorieën wordt gevormd door de zegels die werden uitgegeven naar aanleiding van een bezoek van een Spaans staatshoofd aan een van de Latijns Amerikaanse landen. Dictators reizen niet graag; in elk geval zijn er geen filatelistische getuigenissen van een bezoek van Franco aan Latijns Amerika. Echter, reeds binnen een half jaar na zijn aantreden eind november 1975 brengt koning Juan Carlos II een bezoek aan de Dominicaanse Republiek. In totaal zal hij in de bijna 40 jaar van zijn regering maar liefst 57 bezoeken brengen aan Spaanssprekend Amerika, waarbij geen van de 20 republieken wordt overgeslagen. Favoriet blijken Argentinië en Mexico, met zes bezoeken elk. Overigens met relatief weinig filatelistische gevolgen: in 1976 en 1978 verschijnen in totaal vijf gelijkvormige zegels, en daar blijft het bij. Afbeelding 19 toont er enkele.

Afb. 19 Uitgiften in verband met staatsbezoek aan Spaans Amerika

8. Slot

Dit waren dan in vogelvucht de ruim 300 zegels die Spanje tot op heden uitgaf in het kader van de band met zijn voormalige Amerikaanse koloniën. Gewapend met de nodige kennis van de Spaanse en Amerikaanse geschiedenis en cultuur, en natuurlijk de juiste catalogi, komt men ongetwijfeld nog andere relevante uitgiften tegen, die de basis kunnen vormen van een thematische verzameling. Daarbij behoren **natuurlijk ook** de ongetwijfeld talrijke uitgiften van de Latijns-Amerikaanse republieken die een welkome aanvulling op het Spaanse verhaal kunnen vormen, en die de andere kant van de geschiedenis laten zien. Maar zo'n verzameling is natuurlijk pas echt interessant als hij wordt uitgebreid met echt gelopen poststukken, vervoerd tussen beide continenten, over zee of door de lucht.